

Azınlıkça 74 - Mart 2013

Herkül Millas

Devletlerce veya toplumlarca bir anadilin yasaklaması feci bir olaydır. Bugün böyle bir sınırlamaya “insan hakları ihlali” diyoruz. Ama işin hukuk yanı bir yana, böyle bir davranış pedagojik ve ahlaki açıdan da kötü: Şiddet sayılır. Anadilin engellenmesi, doğal bir durumun zorla değiştirilmesi anlamını taşır. Birilerinin şarkı söylemesini, istediği yemeği pişirmesini, istediği gibi giyinmesini, istediği kimselerle konuşmasını yasaklamaya benzer.

Bu yasak ve şiddet olayının hem farklı dereceleri vardır hem de farklı uygulamaları. Bazen belli bir dilin kullanılmasına doğrudan yasak getirilir. Örneğin, “istenmeyen” dili konuşana her kelime başına para cezası kesilebilir. Bu uygulama 1923 mübadillerine uygulanmıştı. Bazen o istenmeyen dili konuşana iletişim kapıları kapanır. Artık devlet dairesinde derdini anlatamaz, gelen bir belediye faturasını okuyamaz, mahkemede kendi konuşamaz. Pratikte dilsizdir hemen hemen. Bazen “vatandaş X dilini konuş” kampanyalarıyla terör estirilir. Anneler sokakta çocuklarıyla bile konuşamaz olurlar. Bazen anadiller aracılığıyla insanlara hakaret edilir: Senin dilin dil değildir, başka bir dilin bozulmuş halidir, bu dilin grameri veya edebiyatı yoktur gibi bir mantıkla dil dışlanır.

Bunlar doğrudan saldırılardır. Bir de anadiller sinsice ezilir ve dolaylı olarak yok edilmesine çalışılır. O diller öğretilmez, desteklenmez, cesaretlendirilmez. Resmi dile – yani yaşaması ve egemen olması istenen dile – parasal, moral ve toplumsal destek saplanırken o istenmeyen anadiller “unutulur”. Anadili yaşatmaya çalışana zorluklar çıkarılır; veya en azından yardım edilmez. Bu iki yok etme prosedürdeki fark – zorla yasak ile sinsice köstekleme farkını kastediyorum – birinin daha açık ve doğrudan, ikincinin daha kurnaz ve dolaylı olması. Yoksa amaç ve sonuç açısından benzerlik açıktır.

Bu anadil yasakları ve baskıları tarih içinde yenidir. Milliyetçilikle baş göstermiştir. Amaç ulus-devlet kurma aşamasında istenen belli “çözümleri” elde etmektir. Ulus birliği, ille de “dil birliği” gibi de algılandığında, bu baskılar da kaçınılmaz oluyor. Fırsatlara ve konjonktüre göre ulus-devletler ya doğrudan veya dolaylı baskı ve yasakları uygular. Milli devletlerin tarih sahnesinde olmadığı daha eski dönemlerde dillerin yasaklanması sorunu da görülmemiştir. Büyük İskender, Roma, Bizans, Osmanlı, Avusturya-Macaristan imparatorluklarında örneğin, farklı dilleri yok etmek derdi olmamıştı. Ama milliyetçi anlayış egemen olunca bu alandaki asimilasyon da temel amaç olmuştur.

Milli devletler, milliyetçilik ve bu anadil yasaklarının döneminde anadil konusu başka bir aşamaya varıyor. Artık dil yalnız bir iletişim aracı değildir; başka roller de üstlenmiş oluyor. Tarafların biri bazı dilleri yasaklarken belli bir dili, “resmi dil” veya “devlet dili” veya “milletin dili” gibi bir anlayış ve söylemle milli devletin bir ögesine dönüştürmeye başlamışsa diller kaçınılmaz olarak milliyetçilik çatışmalarının bir parçasına dönüşür. Bu yeni durum yalnız bir dili yaygınlaştırmaya çabalayan egemen taraf açısından geliştirilmez; aynı zamanda “savunmada” olan dil de (bir anadil de) milliyetçiliğin girdabında olabilir.

Sık görülen bir durum, milliyetçilikler çatışmaya başladığında dillerin ve anadillerin bu çatışmanın aracına veya mazeretine dönüştükleridir. Bir taraf milliyetçi bir amaçla bir dili yasaklıyorsa, öteki taraf da benzer bir milliyetçi dürtü ve amaçla bir dili savunma durumuna geçebilir. Zaten tarihin gösterdiği de budur: milliyetçi hareketler hemen her zaman dil hareketleri olarak başlamışlardır. Önce gramerler hazırlanır, o dildeki edebi metinler ortaya çıkarılır, okullar açılır vb.

Sıkıntı ve temel soru da buradır: Bir anadil etrafında lehte ve aleyhte yürütülen bir kavga, ne zaman bir insan hakkı arayışıdır ve ne zaman milliyetçi bir taleptir? Böyle bir çatışmada yer alan her insan, ne zaman insan haklarına hizmet etmektedir, ne zaman milliyetçiliğin bir destekleyicisidir? “Ne fark eder?” demek pek isabetli değildir. Çünkü bu kavganın sonunda çok farklı, hatta bütünüyle ters iki sonuç elde edilir. Birincisinde, bir insan hakkı savunulmuştur ve bir hak kazanılmıştır. Böyle bir başarı genel olarak insan haklarının zaferidir. Egemen mesaj da bu yönde olacaktır. Oysa ikinci şıkta milliyetçiliğin anlayışı üste çıkacaktır. Bu ideolojiden güç alan bir başarı ve sonuç, sonunda milliyetçiliği güçlendirecektir. Belki bir dil veya anadil yaşama hakkını kazanacaktır ama uzun sürede milliyetçiliği güçlendireceği için başka dillerin bastırılmasına neden olacaktır – her millililiğin dillere karşı yaptığını yapacaktır.

Bir anadil savunulurken hangi amaçla olduğunu anlamak pek de zor değildir. Birinci cephede olan anadil savunucuları bütün anadilleri savunurlar. Çünkü savundukları bir insan hakkıdır ve bu hakkı her insanda ve her grupta görürler. İkinci gruptakiler kendi anadillerinin derdindedirler.

Kendi dillerini savunurken hemen yanı başlarında olan başka dilleri görmezlikten gelirler. Hatta kendi dillerinden olan ama lehçe farkı içeren dillere bile yaşam hakkı tanımak istemezler. Yani aradaki farkı görmek o kadar zor değildir. Milliyetçilerin uzun süreli amacı bir dili “milli” ve “resmi” bir dile dönüştürmektir. Bu yüzden adillerde çok sesliliği de sevmezler. Dilin bir merkez tarafından denetlenmesini ve yalnız bir otoritenin bu alanda söz sahibi olmasını isterler.

Yani bir kişinin, bu alanda ne yaptığına bakarak kendini sınaması mümkündür. Hangi cenapta olduğunu, ortaya çıkan sonuçtan korkmuyorsa, anlayabilir.